

“पहिला कोण आला?” बाबांनी विचारले.

मी उत्तरलो:

“पहिला आला वोवका. त्याला छान पोहायला येतं. तेव्हा त्याला काही अवघड गेलं नाही...”

“शाबास वोवका!” बाबा म्हणाले. “बरं, दुसरा कोण आला?”

“दुसरा,” मी म्हणालो, “पिंगट केसांचा एक मुलगा. त्याचं नांव मला माहीत नाही. पाण्यात तो बेडकीसारखा दिसतो...”

“आणि तू तिसरा आलास का?” बाबा हसले आणि त्यांचे हे हसणे मला फार आवडले.

“काही म्हणा, पण तिसऱ्या नंबरलासुद्धा पदक मिळतं—ब्राँझचं! आणि चौथा कोण आला? आठवत नाही? चौथा कोण आला?”

मी म्हणालो:

“चौथा नंबर कुणालाच मिळाला नाही!”

बाबांना फार आश्चर्य वाटले.

“असं कसं बुवा?”

मी म्हणालो:

“आमचा सगळ्यांचा तिसरा नंबर आला: माझा, मीष्काचा, तोल्याचा, कीमकाचा, सगळ्या-सगळ्यांचा. वोवका पहिला, पिंगट केसांचा बेडूक—दुसरा, आणि उरलेले आम्ही अठराजण—तिसरे. आमचे शिक्षक तसं म्हणाले!”

बाबा म्हणाले:

“अच्छा, असं आहे होय... समजलं सगळं!”

आणि त्यांनी परत वर्तमानपत्रात डोके खुपसले.

का कुणास ठाऊक, पण माझा आनंद एकदम मावळला.

सर्कसवाल्यांनो, आम्ही तुमच्यापेक्षा कमी नाही!

आता मी वारंवार सर्कसला जातो. तेथे माझ्या ओळखीची माणसे बनली आहेत आणि काही तर मित्र बनली आहेत. माझी इच्छा असेल तेव्हा मला फुकट सर्कस बघायला सोडतात. कारण मी स्वतः जणू सर्कस कलाकार बनलोय. एका मुलामुळे तसे घडले. अगदी अलिकडेच तो प्रसंग घडला. मी दुकानामधून घरी चाललो होतो. आम्ही आता नव्या घरात राहतो आणि हे नवे घर सर्कसपासून जवळ आहे. तसेच मोठे दुकान कोपऱ्यावर आहे. तर मी हातात कागदी पिशवी धरून दुकानातून येत होतो. माझ्या पिशवीत दीड किलो टोमॅटो आणि कार्डबोर्डच्या पेल्यात तीनशे ग्राम आंबट साय एवढ्या वस्तू होत्या. अचानक समोरून दूस्यामावशी आली.

ती आमच्या जुन्या घरातील ओळखीची. खूप प्रेमळ. गेल्या वर्षी तिने मला आणि मीष्काला क्लबाचे तिकीट भेट म्हणून दिले होते. तिला पाहून मला खूप आनंद झाला व तिलासुद्धा. ती म्हणाली: "कुठून आलास तू?"

मी म्हणालो:

"दुकानातून. टोमॅटो विकत घेतले! नमस्ते दूस्यामावशी!"

ती तोंडावर हात धरत म्हणाली:

"अगो बाई, स्वतः दुकानात जाऊन खरेदी करतोस? एवढ्यात? काळ किती भराभर उलटतो!"

चकित काय व्हायचे? मला आता नववे वर्ष आणि ती चकित होतेय!

मी म्हणालो:

"बरं, परत भेटू, दूस्यामावशी."

आणि निघालो. ती माझ्यापाठी धावत ओरडली:

"थांब! कुठं निघालास? मी तुला आता सर्कसच्या खेळाला सोडते, दिवसाच्या कार्यक्रमाला. येणार?"

कमाल आहे! विचारते काय? मी म्हणालो:

"अर्थात! विचारायचं कारणच नाही..."

तर तिने माझा हात पकडला, आम्ही मोठमोठ्या पायऱ्या चढून वर गेलो. दूस्यामावशी दारावरच्या तिकीट तपासणाऱ्या बाईपाशी जाऊन म्हणाली:

"मारीया निकोलायेवना, माझ्या छोट्या मित्राला घेऊन आलेय. त्याला आत सोडता का? सर्कस बघायला?"

ती बाई हसली आणि तिने मला आत सोडले. माझ्यापाठोपाठ दूस्यामावशी आणि मारीया निकोलायेवना आत आल्या. अर्धवट अंधारात चालताना मला माझ्या आवडीचा सर्कसचा वास आला. हा विशिष्ट वास जाणवताच मला एकदम खूप उत्साह वाटू लागतो. कुठेतरी बँड वाजत होता, मी त्या आवाजाच्या दिशेने घाईघाईने जात होतो. मोठ्या चेंडूवरून चालणाऱ्या मुलीची मला अचानक आठवण झाली. ह्येरी झग्यातल्या त्या मुलीला मी नुकतेच सर्कसच्या रिंगणात पाहिले होते. ती मुलगी परत दिसेल अथवा नाही हे मला ठाऊक नाही, पण माझ्या काळजात काहीतरी वेगळेच वाटू लागले... तेवढ्यात आम्ही कोपऱ्याच्या दारापाशी पोहोचलो. मला पुढे ढकलत मारीया निकोलायेवना हळूच म्हणाल्या:

"त्या पहिल्या रांगेतल्या रिकाम्या खुर्चीवर बस..."

मी पटकन खुर्चीवर जाऊन बसलो. माझ्याशेजारी माझ्याच वयाचा एक मुलगा बसला होता. माझ्याप्रमाणेच त्याच्या अंगात शाळेचा गणवेश होता, त्याच्या नाकाचा गेंडा वर उचलेला होता आणि डोळे चमकत होते. मी उशीरा आलो आणि पाहण्यात अडथळा आणला म्हणून त्याने माझ्याकडे रागाने पाहिले. पण मी त्याच्याकडे लक्षच दिले नाही. रिंगणात कार्यक्रम

करणाऱ्या कलावंताकडे मी एकटक पाहू लागलो. त्या कलावंताने डोक्यावर भलीमोठी पगडी घातली होती आणि त्याच्या हातात अर्धा मीटर लांबीची सुई होती. त्या सुईमध्ये दोऱ्याऐवजी एक निमुळती आणि लांब रेशमी फीत अडकवलेली होती. ह्या कलाकाराशेजारी दोन मुली उभ्या होत्या, अगदी गप्प. अचानक तो माणूस एका मुलीकडे वळला आणि त्याने भस्सदिशी सुई तिच्या पोटात खुपसून पाठीतून बाहेर काढली. मला वाटले, आता ती मुलगी ठणाठणा किंचाळणार, पण नाही! ती जागच्या जागी हसत उभी होती. माझा स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वास बसत नव्हता. तो कलावंत भलाताच चेकाळला होता. भस्स! दुसरीच्या पोटात त्याने सुई खुपसली. तीसुद्धा ओरडली नाही. नुसती डोळ्यांची उघडझाप करत राहिली. तर त्या दोघी फितीने एकत्र शिवल्या गेल्या होत्या आणि जणू काहीच झाले नाही अशा तऱ्हेने हसत होत्या. अगदी कमाल!

मी म्हणालो:

"त्या किंचाळत कशा नाहीत? कसं सहन करतात?"

माझ्या शेजारी बसलेला मुलगा उत्तरला:

"किंचाळायचं कशाला? त्यांना मुळीच दुखत नाही!"

मी म्हणालो:

"तुला केलं असतं तसं म्हणजे कळलं असतं! कसा ठणाणा कोकलला असतास याची मी कल्पना करू शकतो..."

तो हसू लागला. जणू माझ्यापेक्षा वयाने खूप मोठ्या असलेल्या माणसासारखा. मग म्हणाला:

"मला पहिल्यांदा वाटलं की, तू सर्कशीतला मुलगा आहेस. मारीयामावशीनं तुला बसवलं... पण तू सर्कसमधला नाहीस... आमच्यातला नाहीस."

मी म्हणालो:

"काय फरक पडतो, मी सर्कसमधला आहे अथवा नाही, यामुळं? मी सरकारी आहे, समजलं? आणि सर्कसमधला म्हणजे काय? त्यात काय विशेष?"

तो हसून म्हणाला:

"सर्कसमधले... वेगळे असतात..."

मी चिडलो.

"त्यांना काय तीन पाय असतात?"

"तीन पायांचा प्रश्न नाही, पण ते इतरापेक्षा जास्त चपळ असतात, जास्त ताकदवान असतात, जास्त हबाबदार असतात."

मी पुरता संतापून म्हणालो:

"उगीच भाव खाऊ नको! इतर काही तुझ्यापेक्षा कमी नाहीत! तू सर्कसमधला आहेस काय?"

त्याने नजर खाली वळवत म्हटले:

"नाही, मी आईचा लाडका..."

आणि ओठांच्या कोपऱ्यातून तो धूर्त हसला. अगदी कपटी. पण त्यावेळी मला समजले नाही की, तो माझ्याशी कपट खेळत होता. मी त्याला कुचेष्टेने मोठ्यांदा हसलो. माझ्याकडे धावती नजर टाकत तो म्हणाला :

“कार्यक्रम बघ!.. खोगीराविना घोड्यावर बसणारी मुलगी!..”

खरोखरीच बँडवर जलद आणि मोठ्यांदा संगीत वाजू लागले. रिंगणात भक्कम आणि दिवाणासारख्या रूंद पाठीचा पांढरा घोडा धावू लागला. घोड्याच्या पाठीवर एक बाई उभी होती, घोडा रिंगणात धावत असताना तिने वेगवेगळ्या कसरती सुरू केल्या: एका पायावर, दोन्ही हात पसरून, मग दोरीवरच्या उड्या मारल्याप्रमाणे दोन्ही पायांवर उड्या. मी मनात विचार केला – एवढ्या रूंद पाठीच्या घोड्यावर उड्या मारणे म्हणजे काही विशेष नाही – लिहिण्याच्या टेबलावर उड्या मारण्याएवढेच सोपे होते; मीसुद्धा तशा उड्या मारू शकलो असतो. तर ही बाई सारखी उड्या मारत होती आणि काळ्या पोषाखातील एक पुरुष सारखा चाबूक फडकावत होता व घोड्याला पळता ठेवत होता. एखाद्या झोपाळू माशीप्रमाणे घोडा एकाच गतीने धावत होता. पण तो माणूस घोड्यावर सारखा ओरडत होता आणि हवेत चाबूकाचे फाड फाड आवाज काढत होता. घोडा त्याच्याकडे मुळीच लक्ष देत नव्हता. अगदी कंटाळा आला... अखेरीस पोटभर उड्या मारून ती बाई पडद्यामार्गे धावली आणि घोडा एकटाच रिंगणात फिरत राहिला.

तेवढ्यात तेथे करंदाश* हा विद्वेषक आला. माझ्याशेजारी बसलेल्या मुलाने परत एकदा पटकन माझ्यावर नजर टाकली, मग डोळे दुसरीकडे वळवत निर्विकारपणे तो म्हणाला :

“हा कार्यक्रम तू कधी पाहिला आहेस?”

“नाही, पहिल्यांदाच,” मी म्हणालो.

तो म्हणाला :

“तर मग माझ्या जागी बैस. इथून तुला जास्त चांगलं दिसेल. बैस. मी खूप वेळा हा कार्यक्रम बघितलाय.”

तो हसला. मी म्हणालो :

“तुला काय झालं?”

तो म्हणाला :

“असंच, विशेष काही नाही. करंदाश आता एकेक गंमती करून दाखवील! चल, जागा बदलू!”

आता एवढा जर तो उदार बनला होता, तर मी कशाला नाही म्हणू! मी त्याच्या खुर्चीवर बसलो आणि तो माझ्या. एक खरे, माझ्या खुर्चीवरून बघताना मध्ये एक खांब आडवा येत होता. करंदाशच्या गंमती सुरू झाल्या. चाबूकवाल्या माणसाला तो म्हणाला :

* करंदाश – एक प्रसिद्ध सोविएत विद्वेषक. रशियन भाषेत ‘करंदाश’ म्हणजे पेन्सिल – अनु.

